

ZINĀTNES DZĪVE

LATVIJAS VĒSTURNIEKU I KONGRESS

Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas divdesmitā gadskārtā bija labs iemesls, lai, atskatoties uz šajos gados paveikto un sasniegto, 2011. gada 16.–17. septembrī Latvijas Universitātes telpās uz savu pirmo kongresu sapulcētos vēstures mūzas Klio padevīgie sekotāji un pielūdzēji. Kongress bija pulcējis gandrīz 400 dalībniekus, un kopā ar Latvijas vēsturniekiem tajā piedalījās arī vēstures pētnieki no Vācijas, Krievijas, ASV. Kongresa galvenā vienojošā tēma bija formulēta tā nosaukumā – “Latvijas vēsture: pētniecības stāvoklis, izpētes problēmas un risinājumi”.

Kongresu rikoja Latvijas vēstures mazās bibliotēkas atbalsta fonds sadarbībā ar Latvijas Vēsturnieku komisiju, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtu, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti, Daugavpils Universitātes Latgales pētniecības institūtu. Kongresu finansēja no Eiropas Komisijas un Latvijas valdības noslēgtās Vadības partnerības līdzekļiem.

Kongresu ievadīja Latvijas Valsts prezidenta Andra Bērziņa uzruna. Uzsverot vēstures īpašo nozīmi sabiedrības nacionālās identitātes apzināšanā un veidošanā, Valsts prezidents vienlaikus atzīmēja arī vēstures pētījumu lomu dažādu, īpaši 20. gadsimta, vēstures notikumu vienotas izpratnes veidošanā, kas ļautu izvairīties no šo notikumu politizētiem traktējumiem un interpretācijām. Latvijas vēstures pētījumos ir svarīgi atcerēties, ka tā ir daudzu šeit dzīvojošo tautu vēsture, un šāds vēstures skatījums ir būtisks, lai sekmētu sabiedrības kopības un piederības izjūtas. Tāpat ir nepieciešams Latvijas vēstures skatījums plašāku Eiropas un pasaules vēstures procesu kontekstā. Uzrunas nobeigumā Valsts prezidents novēlēja kongresam veiksmīgu darbu.

Ar uzrunu kongresu sveica Latvijas izglītības un zinātnes ministrs Rolands Broks, atgādinot sentenci, ka tam, kas nezina savu pagātņi, nav arī nākotnes. Latvijas Universitātes rektors Mārcis Auziņš savā uzrunā norādīja, ka tieši valodas, kultūras un vēstures jautājumi un to pētniecība ir galvenā Latvijas zinātnes misija, jo nekur citur pasaulē šo jautājumu nozīme un aktualitāte nav tik liela kā tieši Latvijas sabiedrībai. Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāta priekšsēdētājs Jānis Stradiņš, sveicot kongresu, atgādināja par 1896. gadā Rīgā sanākušo X Starptautisko arheoloģijas kongresu, kurā pirmoreiz ar publiskiem ziņojumiem bija uzstājušies latviešu zinātnieki, un šogad atzīmēto Latvijas vēstures institūta 75. gadskārtu, kas ir apliecinājums Latvijas vēstures zinātnes pietiekami senajām tradīcijām.

Tomēr šodien vairāk vajadzētu pievērsties konkrēto Latvijas vēstures notikumu skatījumam plašākā Eiropas kontekstā, novērtējot arī to, ko un kā par Latvijas vēsturi raksta citu valstu pētnieki. LU Latvijas vēstures institūta direktors Guntis Zemītis uzrunā kongresam atgādināja, ka vēstures zinātnes attīstība 20. gadsimtā ir notikusi reizē ar visas sabiedrības procesiem un, tāpat kā visa sabiedrība, arī Latvijas vēstures zinātnieku sabiedrība ir pārdzīvojuši gan autoritārisma, gan okupāciju gadus, un visā šajā laikā vēstures zinātnei ir bijusi būtiska loma tautas vēsturiskās atmiņas saglabāšanā. LU Vēstures un filozofijas fakultātes dekāns Andris Šnē, raksturojot vēstures lomu un misiju sabiedrībā, vēlēja kongresa dalībniekiem interesantu darbu, kas rosinātu arī interesi sabiedrībā.

Kongresa divu dienu darbu ievadīja plenārsēde, kuras pirmajā daļā ar ziņojumiem uzstājās ārvalstu vēsturnieki. Dr. phil., Dr. h.c. Ervīns Oberlenders (Vācija) ziņojumā “Kādēļ Baltijas vēsture? Baltijas un Austrumeiropas vēstures pētniecība Vācijā” raksturoja šī reģiona un Latvijas vēstures pētījumu stāvokli un tendences Vācijā. Dr. hist. Andrejs Plakans (ASV) ziņojumā “Rietumu un latviešu historiogrāfisko saikņu veidošanās un attīstība kopš 1991. gada” analizēja Rietumu angļu valodā rakstošo vēstures pētnieku pieejas, kas pēc 1991. gada tika iepazītas un ietekmēja arī Latvijas vēsturnieku pētījumus. Šajā laikā sākās arī Rietumu vēstures zinātnes sasniegumu “zināšanu pārneses” posms uz Latviju, kurā būtiska nozīme ir bijusi latviešu trimdas vēsturnieku darbiem un jaunām studiju un pētnieciskā darba iespējām Rietumu augstskolās un arhīvos. Atbildi uz jautājumu, cik daudz šī “zināšanu pārnese” ir mainījusi šodienas Latvijas vēsturnieku pieeju un skatījumu, referents atstāja kā ierosinājumu pārdomām. Detlefs Hennings (Vācija) referātā “Vācbaltiešu minoritātes vēstures izpētes līmenis un perspektīvas” raksturoja šīs minoritātes nozīmīgo vietu Latvijas vēsturē un tās 20. gadsimta vēstures svarīgākos posmus no 1905. līdz 1944. gadam. Referents norādīja arī uz vairākiem pētniecības aspektiem un Latvijas vācbaltiešu minoritātes stāvokļa paradoksiem, kam turpmākajos pētījumos būtu pievēršama lielāka uzmanība. Dr. phil. Boriss Sokolovs (Krievija) ziņojumā “Otrā pasaules kara tematika mūsdienu Krievijas historiogrāfijā” raksturoja Krievijas vēstures zinātnē pastāvošo divu galveno – t.s. nacionāli patriotiskās un demokrātiskās – pieeju skatījumu uz Otrā pasaules kara izcelšanās un gaitas problemātiku. Šīs tēmas politisko jutīgumu un nozīmi arī šodienas Krievijā varbūt visskaudrāk izsaka ziņojuma noslēgumā pieminētais fakts, ka vēl joprojām Krievijas oficiālā vēsture neuzdrošinās nosaukt reālo karā kritušo cilvēku skaitu, kas nozīmētu atzīt Staļina izveidotās PSRS politiskās sistēmas neefektivitāti.

Plenārsēdes turpinājumā izskanēja referāti, kas bija veltīti konkrētu Latvijas vēstures posmu un atsevišķu tēmu izpētes stāvoklim un galvenajām pētniecības tendencēm. Dr. hist. A. Šnē un Dr. hist. G. Zemītis kopziņojumā “Aizvēstures pētniecība Latvijā (1991–2011): izpētes tradīcijas un jaunu virzienu meklējumi”, runājot par aizvēstures pētniecības stāvokli, norādīja uz šodien vienu no aktuālākajām Latvijas vēstures zinātnes vispār, bet jo īpaši arheoloģijas pētījumu problēmām – zinātnes finansiālo aspektu. Tieši finansējums ir galvenais iemesls tam, ka arheoloģiskie izrakumi

pēc 1991. gada ir arvien sašaurinājušies, un tikpat nepieciešams tas ir arī iegūto materiālu uzglabāšanai. Tas, kas pēdējos gados aizvēstures pētniecību ir padarījis daudzveidīgāku, ir jaunas pētījumu metodes – zemūdens arheoloģija, aeroarheoloģija u.c. Dr. hist. Ilgvars Mišāns un Dr. hist. Gvido Straube ziņojumā “Nacionālā un eiropēiskā tradīcija viduslaiku un jauno laiku vēstures izpētē Latvijā (1991–2011)” raksturoja Latvijas vēstures zinātnes attīstību šo divu pieeju kontekstā. Pieeja vēstures pētījumu rakstīšanai no nacionālā aspekta ir bijusi dominējošā praktiski visā Latvijas vēstures pētniecības laikā, un šodien viens no būtiskākajiem kavēkļiem eiropēiskās tradīcijas nostiprināšanā ir nepietiekamās svešvalodu, īpaši Latvijas vēstures pētījumiem svarīgo vācu un krievu valodu zināšanas. Tajā pašā laikā referenta dotais pēdējos gados publicēto vai izstrādāto pētījumu uzskaitījums (minot, kas bija sevišķi patikami, arī daudzo pētnieku vārdus) liecināja par pietiekami plašu pētniecisko darbību, tomēr atzīstot, ka pastāvošajos akadēmiskās vides un finansējuma apstākļos ir grūti cerēt uz jaunu un labi sagatavotu speciālistu parādīšanos. Dr. habil. hist. Inesis Feldmanis ziņojumā “Par dažām aktuālām Latvijas 20. gadsimta politiskās vēstures pētniecības problēmām” norādīja vairākus jautājumus un pētnieciskās problēmas, kas ir nepietiekami atklātas un vēl gaida savus pētniekus, bet referāta lielākā daļa bija veltīta 1940. gada padomju okupācijas fakta juridisko un vēsturisko aspektu analīzei. Īpaši sarežģīts un būtisks jautājums ir Latvijas – tāpat kā vēl vairāku Austrumeiropas valstu – vēsturei īpatnējā iespēja salīdzināt divas vienu otrai sekojošas okupācijas varas, kas Rietumu sabiedrībai padara grūti saprotamu latviešu sabiedrības attieksmi pret vācu okupāciju, tāpat kā šajā gadījumā noteiktas atrunas prasa arī Rietumos pieņemtā “kolaboracionisma” jēdziena izpratne. Dr. hist. Ainārs Lerhis referātā “Latvijas 20. gadsimta vēstures politizācijas pamattendences: ieskats Krievijā sastopamajās nostādņēs postpadomju telpas integrācijas centieni kontekstā” pievērsās jautājumam par vēstures interpretācijām kā valsts ārpolitisko mērķu un interešu sasniegšanas elementam, kas ļauj izplatīt savu ietekmi ar noteiktu ideju un uzskatu palīdzību. Referents atzīmēja dažādas šīs ietekmes izplatīšanas formas – gan mācību grāmatas, gan filmas kā vienu no iedarbīgākajiem propagandas veidiem.

Dr. habil. hist. Antonijs Zunda ziņojumā “Latvijas ārpolitikas pētniecība pēc valsts neatkarības atjaunošanas: rezultāti un problēmjautājumi” raksturoja ārpolitisko jautājumu pētniecības attīstību Latvijā, sākot ar pagājušā gadsimta 60. gadiem. Tieši ārpolitikas jautājumu pētniecībā pēc 1991. gada ir atzīmējams noteikts un varbūt arī visspēcīgākais pacēlums Latvijas vēstures zinātnē, ko apliecina arī vairāku speciālu ārpolitikas pētniecības centru pastāvēšana. Dr. hist. Vita Zelče referātā “Sociālās vēstures rakstīšana Latvijā” atspoguļoja šīs salīdzinoši jaunās pētniecības nozares rašanos 20. gadsimta 60. gados un tās metodoloģisko un pētniecisko attīstību turpmākajos gados. Referentes dotais šo pētījumu stāvokļa un līmeņa vērtējums bija “piesardzīgi optimistisks”. Dr. hist. Aleksandrs Ivanovs ziņojumā “Reģionu vēstures izpēte nacionālās historiogrāfijas kontekstā: Latvijas vēstures historiogrāfijas attīstības tendences (1991–2011)” norādīja,

ka reģionu vēsture ir viens no perspektīvākajiem pētījumu virzieniem, kas atbilst arī šodien Rietumos aktuālajai pieejai vēstures pētniecībai. Varbūt interesantākais apstāklis šajā reģionu vēstures pētniecībā ir referenta atzīmētās divas historiogrāfiskās tendences, ko veido profesionālo vēsturnieku un vēsturnieku – amatieru darbi.

Plenārsēdes darbu noslēdza Dr. hist. Kaspars Kļaviņš, kura priekšlasījums “Neapzināts, ignorēts un nezināms materiāls Latvijas vēstures zinātnē no 1991. līdz 2011. gadam” bija akadēmiskos terminos ietverts emocionāls kļiedziens par to milzīgo avotu materiālu, kas Latvijas vēsturnieku darbos dažādu apstākļu dēļ ir palicis neievērots un neizmantots. Ne tikai ārvalstu arhīvos, bet arī Latvijā – un pat bibliotēkās – ir atrodami daudzi reti un nozīmīgi vēstures materiāli, ko Latvijas vēsturnieki nav apzinājuši, savukārt Rietumu un arī mūsu kaimiņu igauņu pētnieki ir iemācījušies tos prasmīgi izmantot. Te, kā norādīja referents, slēpjas vēl viena Latvijas vēsturnieku neizmantota iespēja – neprasme piesaistīt pētījumiem finansējumu. Referenta minētie fakti par Latvijas izcelsmes cilvēku lomu dažādu pasaules valstu vēsturē izskanēja reizē kā apliecinājums Latvijas cilvēku spējām un enerģijai un reizē kā nožēla, cik maz mēs šodien par viņiem zinām.

Kongresa otro dienu ievadīja darbs sekcijās. Septiņu tematisko sekciju ietvaros dažādu vēstures nozaru speciālisti iepazīstināja ar savu pētījumu rezultātiem un iztirzāja savas darbības kopīgās problēmas. Vairāku sekciju darbu ar saviem ziņojumiem bagātināja arī LU Latvijas vēstures institūta pētnieki. Par darbu sekcijās skatīt atsevišķos ziņojumus.

Kongresa darbu noslēdza tā darba kopēja izvērtēšana. Sekciju vadītāji īsos ziņojumos raksturoja sekcijās nolasītos referātus un sekciju darba gaitā izdarītos secinājumus un ierosinājumus. Plašākā apspriešanā tika izvērtēts kongresa rīkotāju izstrādātais un piedāvātais kongresa noslēguma dokuments, kas atspoguļo Latvijas vēstures zinātnes stāvokli un atzīmē vairākas problēmas, kas apgrūtina vēstures zinātnes attīstību.

Raksturojot kopumā Latvijas vēsturnieku I kongresa darbu, ir jāatzīst zināms izjūtu duālisms. No vienas puses, tas bija neapšaubāmi kvalitatīvs akadēmisko viedokļu un spriedumu forums, kurā izskanēja akadēmiski izsvērts skatījums uz Latvijas vēstures zinātnes stāvokli un nākotnes perspektīvām. No otras puses, palika arī kāda vilšanās pieskaņa par to, kas no kongresa tribīnes palika nepateikts. Ne tikai par to, ka kvalitatīvai vēstures pasniegšanai Latvijas skolās vispirms ir vajadzīga nevis metodoloģija, bet visām skolām brīvi pieejami kvalitatīvi uzskates un izdales materiāli (piemēram, Latvijas un pasaules vēstures kartes latviešu valodā, videofilmas, vēstures dokumentu krājumi darbam skolā u.c.). Vai par attiecībām starp akadēmiskās vēstures zinātnes pētījumiem un citiem – populārās, netrādicionālās vai “paralēlās” – vēstures pētījumiem (savulaik, piemēram, šo nišu mēģināja aizpildīt televīzijas raidījumu cikls “Noslēpumu mednieki”). Un vēl kāda, iespējams, ļoti subjektīva, diskutabla un pat “nodevīga” kongresa vērotāja piezīme.

Lai arī vēstures zinātnes uzdevumiem un mērķiem ir jāstāv ārpus konkrētām politiskām interesēm, tomēr paši vēstures rakstītāji nedzīvo ārpus sava laikmeta un sabiedrības. Tas, kas šodienas situācijā varbūt būtu pelnījis

lielāku akcentu Latvijas vēsturnieku kongresā, būtu tieši saimnieciskās vēstures akcents, kā to pēc plenārsēdes diskusijā uzsvēra arī Ēriks Žagars. Lai cik svarīgs Latvijas sabiedrības vēsturei būtu 1940. gada okupācijas atzīšanas (vai neatzīšanas) fakts (kura aktualitātes apstiprināšanai plenārsēdē pat divkārt tika pieminēta žurnālista Jura Paidera līdzautorībā sarakstītā grāmata), šī politiskā akcenta izvirzīšana priekšplānā pār saimnieciskiem jautājumiem šodien vairāk, šķiet, izskatās nevis pēc akadēmiskas, ietekmēm nepakļautas pieejas, bet pēc atrautības no situācijas realitātes. Tāpat kā pārliela uzmanības saasināšana uz Krievijas propagandas aktivitātēm, atstājot nepieminētus ne savus propagandas darbus (filma “The Soviet Story”, kurā propaganda, kā jebkurā autora darbā, ir jau pašā materiālu atlasē), ne citas un varbūt ne mazāk bīstamas ārēju ietekmju izpausmes. Arī vēsturniekiem savā pozīcijā būtu jāmēģina vismaz apzīmēt satraukumu par straujo “ekonomisko emigrāciju” un šodienas pārmaiņām sabiedrībā – kaut vai vadoties no tīri pragmatiska aprēķina, jo katram vēstures pētījumam ir vajadzīgs vismaz vēl viens lasītājs bez paša autora.

Sekojoš laikmeta garam un jauno tehnoloģiju iespējām, kongresa materiāli – arī nolasīto ziņojumu audiomateriāli –, tāpat kongresā pieņemtā nobeiguma dokumenta pamatversija ir iepazīstami Latvijas vēstures mazās bibliotēkas atbalsta fonda interneta mājaslapā “demoshistoria.lv”. Kongresā nolasītie referāti nākamgad tiks arī izdoti zinātnisku rakstu formā.

Uldis Krēšlīšs

LATVIJAS VĒSTURNIEKU I KONGRESS,

1. SEKCIJA “LATVIJAS AIZVĒSTURES PROBLĒMAS”

Latvijas aizvēstures problēmu izgaismošanai un risināšanai veltītajā sekcijā referenti no Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta, LU Vēstures un filozofijas fakultātes, kā arī Latvijas Nacionālā vēstures muzeja kopumā prezentēja septiņus priekšlasījumus.

Senākā aizvēstures posma problēmām pievērsās Ilze Loze. Referente, balstoties uz pašas arheoloģiski pētīto Lubāna ezera apkārtnes akmens laikmeta apmetņu bagātīgo materiālu, izsekoja Latvijas teritorijas neolīti-zācijas procesam, tā dažādajām norisēm.

Trīs referāti bija veltīti etnisko jautājumu risināšanai un pārskatīšanai. Jānis Ciglis pievērsās austrumbaltu jautājumam bronzas un dzelzs laikmetā. Pamatoties uz valodniecības datiem un arheoloģiskā materiāla īpatnībām, tika iztirzātas to izveides, izplatības un identifikācijas problēmas saistībā ar blakus esošajām Baltijas somu un slāvu kultūrām. Elīna Guščika analizēja literatūrā pieņemto agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapulauku etnisko dalījumu austrumu un rietumu grupā. Tika izvērtēta šī dalījuma pamatotība saistībā ar agrā dzelzs laikmeta kolektīvo identitāti uzkalniņu kapulauku areālā. Andrejs Vasks risināja sarežģīto Indriķa hronikā pieminēto vendu problemātiku Latvijas aizvēsturē. Tika pārskatītas gan līdz šim izvirzītās